

9. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Биомеханика>
10. <https://studfiles.net/preview/2376984/>
11. Watkins J. Structure and function of the musculoskeletal system. Champaign: Human Kinetics; 1999

ҲАМКОРЛИҚДАГИ ТАЪЛИМ ДАСТУРЛАРИ ВА ҚЎШ ДИПЛОМЛАР – ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯНИНГ МУҲИМ КЎРСАТКИЧЛАРИ

Рихсиева Г.Ш.

Мақолада олий таълимда интернационализация, унинг муҳим кўрсаткичи бўлган ҳамкорликдаги таълим дастурлари ҳамда қўш дипломлар масаласи, уларнинг бугунги кундаги долзарблиги ҳақида сўз юритилади. Халқаро ҳамкорлик шакллари узаро умумий ва фарқли жиҳатлари юзасидан фикр билдирилиб, мазкур дастурларни ташиқ қилишнинг мақсад ва вазифалари ёритилади. Шунингдек, Ўзбекистон олий таълим тизимида ҳамкорликдаги таълим дастурлари ва қўш дипломларни жорий этишни ташиқ этиш бўйича таклифлар билдирилади.

JOINT PROGRAMS AND DOUBLE DEGREE DIPLOMAS - KEY INDICATORS OF INTERNATIONALIZATION

G. Rikhsieva

The article deals with the issues of internationalisation of higher education, the relevance of creating joint programs and double degree diplomas as the main indicators of international cooperation. There are noted general and various properties of the forms of international cooperation, their goals and objectives. And also, the author makes proposals on the organization of the process of creating the introduction of joint programs and double degree diplomas in the system of Higher Education in Uzbekistan.

Мамлакатимизда барча жабҳаларда бўлгани каби олий таълим соҳасида ҳам жаҳон тажрибасини ўрганиш, хорижий инвестицияларни тармоқ доирасида жалб этишга эътиборни кучайтириш, бу орқали ижтимоий-иқтисодий тараққиёт жараёнида фаол иштирок этиш куннинг энг долзарб масалаларидан бирига айланган. Олий таълим ёки олий таълимдан кейинги тизимда ҳам ривожланган мамлакатларнинг кадрлар тайёрлаш бўйича натижадор тажрибаларини бизнинг тизимимизга олиб кириш юзасидан сўнгги йилларда бир қатор ўзгаришлар, ислохотлар амалга оширилди. Бу нафақат олий малакали кадрлар тайёрлашнинг босқичларида, балки фан ва таълим интеграцияси, битирувчиларни иш билан таъминлашга қаратилган фан, таълим ва ишлаб чиқариш учлиги, талабалар амалиётини ташкил этиш, илмий лойиҳалар тайёрлаш ва амалга ошириш, педагогларнинг малака ошириш ва қайта тайёрлаш тизимини такомиллаштириш, ўқув-методик адабиётлар яратиш, илмий фаолиятни ташкил этиш, халқаро илмий иқтибослик даражасини ошириш, илмий нашрлар бўйича фаолликни ошириш каби муҳим йўналишларда ҳам хорижий тажрибанинг кўплаб элементлари жорий этилаётганлигида кузатилади.

Охирги йилларда олий таълим муассасаларида мазкур йўналишларда илғор тажрибаларни ўрганиш ва татбиқ этиш йўлида ўзига хос эркинликнинг пайдо бўлгани, натижага қаратилган экспериментал фаолиятга қизиқиш орگانлигини таъкидлаш жоиз. Жумладан, хорижий мамлакатлар таълим тизимидаги янгича ўқитиш методлари, турли янгича таълим жараёнилик ва ўқув-методик қўлланмалар мажмуалари, талабалар билимини баҳолаш методлари, баҳо қўйиш мезонларидаги ўзгаришлар, ўқув режаларидаги фанлар блокларидаги таксимот ва фанларнинг миқдорий

мутаносибликдаги янгича фаркланишлар, қолаверса, кредит тизими элементларини жорий этишга қаратилган экспериментал амалий фаолият кабилар изланишлар оқимининг кенгайиб бораётганлигидан далолат беради.

Буларнинг орасида бугунги кунда энг долзарб бўлиб, давлат таълим сиёсати даражасида юқори аҳамият қаратилаётган жиҳат бу – таълимнинг халқаролашуви, яъни интернационализациясидир. Олий таълим муассасаларининг бу борадаги стратегиялари ишлаб чиқиётганлиги, жаҳоннинг етакчи турдош университетлари билан ҳамкорликни йўлга қўйиш ва биргаликда ўқув, илмий, малака ошириш борасида турли дастурларни тузиш, лойиҳалар яратишга имконият яратиш ҳар бир ташкилот олдида қўйилган зарурат ва мажбурият эканлиги ҳаммага аён.

Эразмус+ дастурлари доирасида бажарилаётган лойиҳалар, Болонья жараёнининг муҳим жиҳатларини тарғиб этишга қаратилган кўплаб тадбирларнинг ўзак-негизида олий таълимда интернационализацияни кенгайтиришга эришиш мақсади ётади.

Интернационализация –

- халқаро ҳамкорликни кенгайтириш;
- олий таълим олиш имкониятларини кенгайтириш;
- танлаш имкониятини кенгайтириш;
- замонавий талабларга жавоб берадиган ўқув жараёнини таъминлаш;
- инфраструктурани янгилаш ва модернизация қилиш;
- таълим сифатини халқаро стандартларга томон йўналтириш;
- олий таълимда инновацияларга йўл очиш;
- академик мобиллик ва талабалар мобиллигини таъминлаш;
- замонавий илм-фан билан интеграция кабиларга имкон яратувчи кенг тармоқли фаолиятдир.

Ушбу фаолият юқоридагиларни таъминлашга қаратилган муҳим вазифаларни амалга оширишни тақозо этади. Булар қуйидагилар:

- ОТМларнинг турдош университетлар билан икки томонлама шартномалар тузиши;

- турли тармоқ, уюшма ва марказлар орқали илмий фаолият йўналишларига киришиш ва янгилекларни ўрганиш, қиёсий тадқиқотлар яратиш ва амалиётга жорий этиш;

- илм-фан ва таълимни қўллаб-қувватлаш фаолияти билан шуғулланадиган халқаро фондлар ва ташкилотларнинг грантлари асосида лойиҳалар яратиш, танловларда иштирок этиш ва молиялаштиришга эришган ҳолда хорижий ҳамкорлар билан лойиҳаларни амалга ошириш;

- очик ва дистанцион ўқитишга мўлжалланган тўсиқларсиз таълим учун имконият яратиш, бунинг учун замонавий техника ва технологиялар, дастурий таъминотларга эга бўлиш;

- ўқув режалари ва дастурларини ислоҳ қилиш;

- мутахассисларнинг ҳамкорликда илмий ва услубий тадқиқотлар яратишига эришиш ва б.

Яқиндагина Тошкентда бўлиб ўтган халқаро таълим форумида Россия ва Ўзбекистон олий таълим муассасалари ўртасида 150 та ҳамкорлик шартномаларининг тузилгани³¹ ҳам яқин ҳамкоримиз бўлган мамлакатдаги олий таълим тизими билин интеграцияга киришиш, интернационализацияни таъминлашга қаратилган жуда катта қадам бўлди. Бу ҳамкорлик шартномаларнинг негизида ОТМларнинг филиалларини очиш, ҳамкорликдаги факультетларни очиш, таълим дастурлари яратиш юзасидан амалга ошириладиган фаолиятнинг йўл хариталари ишлаб чиқилди. Буларнинг барчаси айнан олий таълимнинг халқаролашувига йўналтирилган фаолиятдир.

³¹ <http://xs.uz/ru/post/eduforum>, Народное слово online, 19.10.2018

Интернационализациянинг муҳим ташкилий элементлари ҳақида юқорида айтиб ўтдик. Бугунги кунда унинг энг мураккаб, аммо натижага эришишнинг барча жиҳатини қамраб олиши мумкин бўлган икки кўринишига эътибор қаратилмоқда. Улар: ҳамкорликдаги таълим дастурлари (joint program) ва қўшма диплом (double degree) шакллари дур. Бу икки тушунчанинг моҳиятини фарқлаш зарур.

Ҳамкорликдаги таълим дастурлари (joint program) куйидаги жиҳатларга жавоб бериши зарур³²:

✓ дастурлар таълимнинг турли босқичлари (бакалаврият, магистратура ва докторантура) учун камида икки олий таълим муассасаси томонидан ишлаб чиқилади ва тасдиқланади;

✓ ҳар бир олий таълим муассасасида дастурнинг муайян қисми ўқилади;

✓ дастурда иштирок этувчи талабалар сони мутаносиблиги таъминланиши керак;

✓ ҳар бир ОТМда ўтиладиган дастур қисмининг давомийлиги, яъни муддатлари ҳам мутаносиб бўлиши керак;

✓ ўқиш муддатлари ва топширилган имтиҳон натижалари ҳамкор ОТМлар томонидан тўлиқ тан олинishi зарур;

✓ ҳар бир ОТМнинг ўқитувчилари ҳам бошқа ОТМларда таълим жараёни бериши, ҳамкорликда ўқув режалари ишлаб чиқиши, қабул ва имтиҳон жараёнларида иштирок этадилар;

✓ дастурни тўлиқ ўқиб тугатган талабалар ҳамкор ОТМлар томонидан биргаликда бериладиган диплом ёки сертификатга эга бўладилар.

Ҳамкорликдаги таълим дастурларини куйидаги турлари мавжуд:

1. *Аккредитацияланган дастурлар.* Бунда бир ОТМ иккинчи ҳамкор ОТМнинг эквивалент, яъни муқобил бўлган дастурларини тан олади ва ҳамкор ОТМ битирувчисига ўз дипломини беради.

2. *Франчайзинг дастурлари.* Бунда таълим сифати ва кадр тайёрлаш сифати назорати ҳуқуқини сақлаган ҳолда бир ОТМнинг иккинчи ҳамкор ОТМга ўз таълим дастурларидан фойдаланиш ҳуқуқини беради.

3. *Қўшма диплом дастурлари.* Бу шаклда ўқув режалари, дастурлари, таълим методлари, талабалар билимини баҳолаш, таълим натижаларини ҳар икки ОТМда тан олиш, дастурни амалга ошириш бўйича умумий бошқарувга эга бўлиш, қўшма дипломни бериш назарда тутилади.³³

Таъкидлаш жоизки, ҳамкорликдаги дастурлар битирувчиларига бериладиган ҳужжат икки ОТМ раҳбари томонидан имзоланади. Бериладиган ҳужжатга илова тарзида Европа таълим муҳитида ўзаро тан олинган ҳужжат сифатида Diploma Supplement (DS) юритилади. Бу асосан магистрлик дастурларида дипломнинг иловаси бўлиб, унда ҳар икки ҳамкор олий таълим муассасаси томонидан тан олинган ҳужжат ҳисобланади. Унда талабанинг барча баллари (жумладан, ECTS), берилган малака тавсифи, таълим тизимининг муҳим белгилари ифода этилади. Аммо ҳозирги кунга қадар ҳам Европа олий таълим муассасаларининг ҳаммасида ҳам мазкур талабларга жавоб берадиган ва ўзаро тан олинган диплом иловасини бериш тўлиқ йўлга қўйилган эмас.

Қўш диплом (double degree) икки ёки ундан ортиқ таълим муассасаси томонидан интеграциялашган таълим дастурлари асосида ташкил этилган таълимни тугатган битирувчига берилади. Бу икки мамлакат ОТМининг ўзаро тан олган ҳолда

³² Совместные образовательные программы: состояние, проблемы, перспективы/
<https://almavest.ru/ru/node/1255>

³³ Совместные образовательные программы: состояние, проблемы, перспективы/
<https://almavest.ru/ru/node/1255>

ҳамкорликда бир хил таълим йўналиши (бакалавриат), бир хил магистратура мутахассислиги ёки бир хил докторантура ихтисослиги бўйича тақдим этилади. Ҳар икки диплом ҳам тан олинади. Бунда талаба ҳар икки мамлакат олий таълим муассасасининг таълим дастурлари бўйича ўқийди, баҳоланади ва муайян йўналишда дипломларга эга бўлади.

Қўш диплом атамасини қўллаганимизнинг сабабини қуйидагича изоҳлаш мумкин. Европа таълим муҳитида икки мамлакатнинг олий таълим муассасаларида ҳамкорликда юқоридаги талаблар асосида ташкил этиладиган ва диплом бериладиган жараён турлича номланади. Жумладан, **double degree program, dual degree, combined degree, conjoint degree, joint degree, simultaneous degree or double graduation program** каби турлича номлари мавжуд бўлиб, уларнинг барчасида таълим икки ОТМда параллель равишда ташкил этилиши кўзда тутилади.

Ўзбек тилида эса **қўшма дастурлар** атамасини ҳар икки ҳолатда, яъни *joint programs* ва *double degree* тушунчасига мувофиқ ҳолатда ишлатилишини кузатамиз. Аслида қўшма диплом дастурлари юқорида таъкидлаганимиздаек, аккредитацияланган, франчайзинг дастурлари қаторида ҳамкорликдаги дастурлар доирасида туради. Демак, **қўшма диплом дастури (совместный диплом)** ва **қўш диплом (двойной диплом)** атамаларини фарқлаш керак, деб ўйлаймиз.

Интернационализациянинг муҳим кўрсаткичи бўлган ҳамкорликдаги таълим дастурлари ва қўш дипломларни жорий этишни ташкил этиш бўйича қуйидаги таклифларни киритиш мумкин:

1. Ўзбекистон **олий таълим муассасаларининг аккредитациясини халқаро миқёсга олиб чиқиш** орқали ҳамкорликдаги дастурлар ва қўш дипломлар олиш, умуман жаҳоннинг етакчи университетлари билан кенг ҳамкорлигини йўлга қўйиш мумкин.

2. Олий таълим муассасаларида бериладиган **дипломларнинг тан олиниши ва нострификацияси масаласини** ҳам юқори даражада ҳал этиш тадбирларини амалга ошириш зарур, акс ҳолда бугуни кунда қўйилаётган талаблар доирасида интернационализацияги эришиш мумкин бўлмайди.

3. Олий таълим муассасаларида таълим сифатини кафолатлаш учун босқичма-босқич хорижий мустақил экспертлар, **таълим сифати назорати бўйича халқаро агентликларининг талаблари, баҳолаш мезонларини ўрганиш ва уларнинг тизимларига кириб боришга** эришиш керак.

4. Олий таълим муассасаларининг интернационализация жараёнидаги фаоллигини рағбатлантириш мақсадида давлат миқёсида **“Олий таълим интернационализацияси – 2019” мукофотини жорий этиш** мақсадга мувофиқ. (Бундай мукофот Россия ва МДХ мамлакатлари университетлари учун таъсис этилган)³⁴

5. Ҳуқуқий меъёрий асосни, тегишли расмий ҳужжатларни тайёрлаш, тасдиқлаш ва амлиётга олиб кириш анча вақт талаб қилади, албатта. Мазкур жараён давомида ОТМларнинг профессор-ўқитувчилари, тадқиқотчилари ва талабаларини **халқаро ҳамкорлик шакллари билан кенг таништириш** ва уларнинг билимларини чуқурлаштириш бориш зарур. Жумладан, интернационализацияни таъминлайдиган шакллар ва кўрсаткичлар, уларнинг ўзаро фарқли ва муштарак жиҳатлари, халқаро фондлар ва уларнинг грантлари, мобиллик дастурлари бўйича грантлар ва уларнинг аҳамияти ва талаблари, ўқув режалари ва дастурларини тайёрлаш талаблари, илмий фаолият ва таълимни такомиллаштириш бўйича лойиҳалар яратиш ва жорий этиш юзасидан қўллаб-қувватлаш семинар, тренинглар ташкил этиш зарур.

6. Ҳозирда Erasmus+ дастурлари доирасида лойиҳаларда иштирок этиб келган **тажрибали лойиҳа иштирокчилари, миллий экспертлар гуруҳи аъзолари**

³⁴ https://www.iunc.net/HigherEd_Internationalization_Award.html

томонидан мунтазам ва масаланинг турли томонларига қаратилган таҳлилий ва услубий семинарлар ўтказиб, уларнинг тажрибаларидан фойдаланиш керак.

7. Интернационализацияни тушуниш, жараёнда иштирок этишни фаоллаштириш, жумладан, Erasmus+ ташкилотининг турли дастурлари, ўзига хос хусусиятлари, имкониятлари ҳақида Миллий офис томонидан берилаётган ахборотларнинг барча ОТМларда чуқур ўрганилиши ва тарғиб қилиниши учун **Халқаро алоқалар бўлимлари фаолиятини ҳам кенгайтириш, халқаро ҳамкорлик дастурлари биан ишлайдиган ходим** учун алоҳида штат ажратиш, уларнинг масъулиятини ошириш зарур.

8. Ҳамкорликдаги таълим дастурларини жорий этган ОТМларни ва уларнинг лойиҳалар иштирокчиларини **рағбатлантириш механизмларини** йўлга қўйиш керак. Олий таълим муассасалари рейтингда мазкур масалаларга ҳам босқичма-босқич эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ деб ўйлаймиз.

РАЗМЫШЛЕНИЯ О СТРУКТУРЕ ВЫСШИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Р.И.Халмуратов

В статье рассматривается структура высших образовательных учреждений. Проанализировано, что дальнейшее продвижение по пути повышения качества подготовки специалистов требует, кроме всего, и определённые структурные преобразования. А также, показано, что перечень направлений образования бакалавров и специальностей магистров вузов требует принципиальной и независимой инвентаризации. Сделано заключение, что реформам должны сопутствовать продуманные и поэтапные структурные преобразования.

REFLECTIONS ABOUT THE STRUCTURE OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

R. Khalmuradov

In article the structure of the highest educational institutions is considered. It is analyzed that further advance on the way of improvement of quality of training of specialists demands, except everything and certain structural transformations. And also, it is shown that, the list of the directions of education of bachelors and specialties of masters of higher education institutions demands basic and independent inventory. The conclusion is made that the thought-over and stage-by-stage structural transformations have to accompany reforms.

В стратегии организации высшего образования определённую роль играет структура вузов. Исторический экскурс в процесс появления и развития учреждений высшего образования восточной и западной культуры говорит о том, что в различные периоды жизни формировалась определённая структура школ (высших учебных заведений), продиктованная, вероятно, социально – экономическим этапом развития.

В Узбекистане реформы, в том числе в системе высшего образования, столь динамичны, что дальнейшее продвижение по пути повышения качества подготовки специалистов требует, кроме всего и определённые структурные преобразования.

Национальной программой определены три вида вузов: университет, академия, институт. Они отличаются профильностью, уровнем научных разработок. Под структурой в данном случае я бы подразумевал профильность, численность студентов,